

КИРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ ІМ'Я Н.В.К. ВИННИЧЕНКА

На правах рукопису

КАЮКОВ Василь Іванович

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
НА ГЕРОЇЧНИХ ТРАДИЦІЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Кіровоград -- 1996 р.

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Прикарпатському
університеті ім. В.С. Стефаника

Науковий керівник — академік АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
СТЕЛЬМАХОВИЧ МИРОСЛАВ ГНАТОВИЧ

Офіційні опоненти — доктор педагогічних наук, професор
КУЗЬ ВОЛОДИМИР ГРИГОРОВИЧ
кандидат педагогічних наук, доцент
ЛИКОВ ВАСИЛЬ НИКИФОРОВИЧ

Провідна установа — Український інститут підвищення
кваліфікації керівних кадрів освіти

Захист відбудеться « 29 » вересня 1996 року
о 13³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К. 13.02.01 по присудженню наукового ступеня кандидата педа-
гогічних наук у Кіровоградському державному педагогічному
інституті ім. В.К. Винниченка (316050, м. Кіровоград, вул. Шев-
ченка, 1, зал засідань).

З дисертацією моржна ознайомитись у бібліотеці Кірово-
градського державного педагогічного інституту ім. В.К. Винни-
ченка.

Автореферат розісланий « 27 » вересня 1996 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради
В. В. РАДУЛ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розробка змісту шкільної освіти, який служив би засобом патріотичного виховання учнів на героїчних традиціях українського народу, є однією із актуальних проблем педагогічної науки і практики. Її актуальність зумовлена об'єктивними потребами розбудови Української незалежної держави.

Новій суверенній Україні потрібні нові люди, тобто такі її громадяни, які характеризуватимуться глибоко осмисленою життєвою позицією. Виховати таку особистість можна тільки за умови розвитку національної освіти, в якій система виховання і навчання ґрунтується на ідеях патріотизму, народної філософії, на засадах родинного виховання, української етнопедагогіки, наукової педагогічної думки.

Виходячи із змісту провідних ідей державотворення, закладених у Державній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), ряд колективів загальноосвітніх шкіл України прагне виховувати в учнів патріотичні почуття, усвідомлення свого українства, пробуджувати національну самосвідомість, любов до рідної Вітчизни, високий рівень пізнання свого родоводу, осмислення нерозривної єдності із попередніми поколіннями народу, його духовним світом.

Стаємо свідками бурхливого соціально-культурного розвитку української нації, її прагнень зайняти у житті і суспільстві гідне місце, всупереч затьяжній економічній кризі та глобальним небезпекам, які найбільше позначилися в Україні.

При цьому виявляється розрив між непересічними досягненнями генія української нації і невідповідністю учнів до освоєння цих надбань. Така невідповідність викликана у великій мірі успадкованим змістом шкільної освіти, що формувався і розвивався в умовах авторитарно-репресивної педагогіки, що ігнорувала національний досвід виховання, набутий народом протягом віків.

Моральна свідомість людей давно зафіксувала єдність гро-

мадянина і батьківщини, втілюючи її у вимозі патріотизму.

Це складне, багате, історично мінливе явище. Патріотичні почуття сприяють об'єднанню людей в рамках конкретної батьківщини.

За своїм соціально-психологічним механізмом патріотизм є глибоко інтимним, особистісним утворенням, в якому органічно поєднуються почуття і свідомість, причетність людини до життя, долі своєї батьківщини.

Висловлюючи осмислення людиною своєї конкретної вітчизни, певного соціального середовища, нації, патріотизм актуалізує в громадянині свідомість і відчуття свого злиття з ними і одночасно виокремлює особистість від представників інших батьківщин.

Поняття патріотизму визначає найвищу і найсильнішу духовну силу, що зумовлює активну життєву позицію людини.

У час перебування України у складі СРСР навчально-виховна робота в школах будувалася відповідно до змісту такого поняття, як «патріотизм соціалістичний» чи такого як «радянський патріотизм», що означало любов трудящих країн соціалізму до соціалістичної Вітчизни, відданість соціалістичному ладові, справі комунізму. Патріотизм розглядався як розуміння кожним органічного розквіту Радянського Союзу з процвітанням всієї соціалістичної співдружності. Але ідеологія, на якій ґрунтувалося таке розуміння патріотизму, не витримала випробувань часом.

Нехтування здобутками національної культури у вихованні школярів призвело до того, що молода Українська держава успадкувала настрої соціальної апатії, національного зречення, байдужості до рідної мови, ерозію моральних норм, девальвацію вищих духовних цінностей, історичне безпам'ятство, національний нігілізм, «роздвоєння свідомості», зневіру у власні сили.

Реалії життя суверенної України зумовлюють об'єктивну потребу в розробці нового змісту національної школи, в якій найповніше здійснюється процес патріотичного виховання учнів на героїчних традиціях українського народу.

У його основі має лежати українознавство, що передбачає систему наукових досліджень з генезису етносу, природи, мови, нації, держави, культури, міжнародних відносин українців.

Однак українознавство як наука піддавалось нищенню і тому не могло виконувати належної ролі у вихованні патріотичних почуттів учнівської молоді. Загострились, породжені в умовах тривалого панування тоталітарного режиму, суперечності між колосальними навчально-виховними можливостями народної педагогіки, рідної мови та незадовільним станом їх використання у: а) розвитку наукової теорії і методики родинно-громадсько-шкільного виховання; б) практиці виховання дітей у сім'ї; в) виховній роботі школи і позашкільних навчальних закладів; г) педагогізації батьків; д) розвитку етнопедагогіки і педагогічної науки за рахунок використання в ній нових прогресивних виховних традицій як українців, так і представників інших націй.

Найсильніше суперечності проявлялися в тому, що в радянській педагогіці були зігноровані й приречені на забуття найкращі пласти української культури, прогресивні народно-побутові й громадські традиції та національні звичаї духовного, морального, релігійного, господарсько-трудового, тілесного, інтелектуального й культурно-етичного характеру.

Названа вище загальна суперечність проявлялася у ряді часткових. Серед них суперечності між прогресивними тенденціями патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу і практикою його здійснення в радянській школі; ставлення людей до рідної мови і національної культури в минулому і сучасному житті; народними чеснотами та нормами християнської моралі з дотриманням їх молоддю колись і тепер.

Виділені часткові суперечності в сукупності склали своєрідний стрижень негативної тенденції розвитку між народною педагогікою і педагогічною наукою.

Нині назріла гостра необхідність подолання цих суперечностей як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

У минулому проблему патріотичного виховання досліджували Ващенко Г., Духнович О., Русова С., Сухомлинський В.

У нинішній час — Вишневський О., Губко О., Кононенко П.,

Кузь В., Мартинюк І., Руденко Ю., Стельмахович М., Шкіль М. та інші.

Вчені підкреслюють, що патріотичне почуття живе у кожному повноцінному народові, що воно властиве кожній нормально вихованій і розвиненій людині, визріває із самого буття української нації, її історії, гуртуючи українців розумінням єдності живих, мертвих і ненароджених поколінь, пов'язаних спільністю походження, мови, історії, культури, території і, головне, вічним прагненням здобути назавжди волю і незалежність.

Завдяки почуттю патріотизму людина стає сильною, здатною творити і розбудовувати свою національну державу, що виступає гарантом стабільності і могутності народу, його безсмертя.

Стаємо свідками, що брак цього почуття у молоді не на користь державотворчому процесові.

Почуття меншовартості, невіри у власні сили, бездуховність, переконаність у виключній ролі інших народів гальмує ініціативу багатьох громадян України в утвердженні незалежної держави.

Такий стан є наслідком того, що протягом століть українців позбавляли не тільки права на майбутнє, а й права на минуле.

У час, коли домінував адміністративно-командний стиль управління школою, зміст освіти був вихолощений, дуже збіднений, зокрема з погляду реалізації фундаментального принципу народності виховання як умови формування патріотизму. Тим більше, що проблема виховання патріотичних почуттів на героїчних традиціях українського народу недостатньо розроблена в теоретичному плані, постільки уніфікація шкільних навчальних планів і програм призвела до усунення національно-освітніх традицій у системі виховання.

Сьогодні вчителі відчувають гостру потребу в методичних рекомендаціях з цього питання. Тому й темою нашого дослідження є патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу.

Об'єкт дослідження — навчально-виховний процес, спрямований на виховання патріотичних почуттів в учнів 1-11-х класів.

Предмет дослідження — педагогічні умови оновлення змісту патріотичного виховання учнів загальноосвітньої школи I-III ступенів.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі новітніх праць з української етнопедagogіки, здійснення експерименту, а також вивчення досвіду роботи ряду колективів загальноосвітніх шкіл України розробити модель оптимального варіанту педагогічної діяльності, спрямованої на виховання в учнів патріотичних почуттів.

Завдання дослідження

1. Здійснити історико-педагогічний аналіз витоків українського патріотизму, щоб показати його роль в оновленні змісту навчально-виховної роботи у сучасній школі.

2. Визначити головні напрямки патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу.

3. Розкрити систему патріотичного виховання учнів, що склалася в загальноосвітній школі I-III ступенів № 21 м. Кіровограда і показати вирішення на її основі завдань, поставлених перед сучасною школою Державною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»).

4. Розробити рекомендації щодо оновлення змісту патріотичного виховання учнів на героїчних традиціях українського народу в загальноосвітній школі I-III ступенів на рівні навчальних планів, програм.

Методологічні основи дослідження становлять фундаментальні положення філософії про демократичні засади створення цивілізованого суспільства, теорія наукового пізнання, ідеї про взаємозв'язок національного і загальнолюдського, формування всебічно розвиненої особистості, її духовності в процесі патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу.

У ході дослідження ми керувалися указами Президента України, новими документами уряду, Верховної Ради України, положеннями Закону України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), «Концепцією національного виховання», джерелами української етнопедagogіки.

Методи дослідження

У дослідженні використовувався комплекс методів, а саме:

аналіз психолого-педагогічної літератури, наукових досліджень з проблеми патріотичного виховання, спостереження; усне опитування, узагальнення результатів передового педагогічного досвіду, анкетування, інтерв'ювання, педагогічний експеримент.

Вірогідність і обґрунтування результатів дослідження забезпечується методологічними позиціями, адекватними меті, завданням, методам дослідження, перевіреними досвідом роботи ряду шкіл України, які здійснюють патріотичне виховання на героїчних традиціях українського народу, значним охопленням дослідницьким пошуком різноманітних наукових джерел, практичного досвіду, що дозволило розробити систему патріотичного виховання у загальноосвітній школі, обґрунтувати необхідність активізації роботи педагогів у цьому напрямку.

Джерельна база дослідження: фонди Кіровоградського обласного архіву, бібліотеки Кіровоградського педагогічного інституту імені В. К. Винниченка й Прикарпатського університету імені В.С. Стефаника, Київського педагогічного університету імені М.П. Драгоманова й Інституту українознавства Київського університету імені Т.Г. Шевченка, нормативні документи, що стосуються змісту освіти, зокрема навчальні плани та програми, шкільні підручники, матеріали вивчення досвіду педагогів-новаторів, анкетування, інтерв'ювання, бесіди, експериментальна робота.

Дослідження проведено в три етапи:

— на першому етапі (1989-1990 рр.) опрацьовано нормативно-правові документи про школу, психолого-педагогічну, етнографічну, фольклористичну, історичну літературу з проблеми, з'ясовано ступінь її розробленості, проаналізовано практику роботи школи стосовно досліджуваної проблеми, сформульовано основні положення дослідження, робочу гіпотезу, визначено методи дослідження, розпочато експериментальну роботу з метою визначення дієвих шляхів патріотичного виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу;

— на другому етапі (1991-1992 рр.) було вивчено навчальні плани, програми, шкільні підручники, фольклорні джерела, істо-

ричну і педагогічну літературу, що дозволило авторові взяти участь у підготовці проекту Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), концепції «Козацька педагогіка в школі» у співдружності з групою науковців і вчителів практиків, яку очолив Ю. Д. Руденко;

— на цьому етапі було організовано анкетування учителів, учнів, батьків, проведено бесіди з ними, здійснено експертизу навчальних планів і програм учителів-предметників і учителів-класоводів, вироблено конкретизовані авторські програми розбудови національної школи, яка покликана забезпечити патріотичне виховання учнів на героїчних традиціях українського народу;

розроблено структуру і зміст роботи Дитячого куреня переvesлят (організація учнів 1-4-х класів), паланки імені Івана Сірка, організація учнів 5-11-х класів), вивчено досвід ряду шкіл України, які опираються на потенції українознавства, козацького досвіду виховання, що дало можливість підкреслити текстуальність дослідження;

— третій етап — 1992-1995 рр. був присвячений виробленню принципів формування основного змісту роботи національної школи, в якій найповніше здійснюється патріотичне виховання на героїчних традиціях українського народу, розробці ряду тематичних уроків, виховних заходів, сценаріїв свят українознавчого характеру, методичних матеріалів, рекомендацій щодо запровадження передового педагогічного досвіду в практику роботи загальноосвітньої школи.

Протягом всіх трьох етапів роботи здійснювалася пропаганда створеної нами системи патріотичного виховання учнів на героїчних традиціях українського народу.

Концепція дослідження полягає у доведенні життєздатності системи патріотичного виховання, розробленої на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21 м. Кіровограда, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу.

Модель патріотичного виховання враховує перехід України від соціалістичних відносин до ринкових, національне відродження усіх сфер життя українського суспільства і процес

розбудови незалежної держави. Патріотичне виховання здійснюється на основі пізнання джерел української духовності, осмислення національної ідеї, виховання особистісного національного «Я».

Практичне втілення розробленої нами моделі патріотичного виховання сприятиме духовному розвитку громадянина, цілісному формуванню особистості, актуальним завданням відродження нації, збереженню і становленню Української держави.

Головна ідея дослідження полягає в тому, що патріотичне виховання підрастаючого покоління на героїчних традиціях українського народу є основою духовного розвитку особистості, суттєвою складовою частиною національного світогляду і поведінки.

Патріотичне загартування — могутній стимул у боротьбі за побудову самостійної держави, духовне оновлення суспільства, формування моральності, міжнаціональних стосунків.

Гіпотеза дослідження: якщо система навчально-виховної роботи базується на ідеях української етнопедагогіки, максимально враховує потенції українознавства, то загальноосвітня школа зможе реально поліпшити патріотичне виховання учнів, що виявлятиметься в їх осмисленій життєвій позиції, готовності віддати свої знання, уміння, сили справі розбудови Української незалежної держави, прагненні боротися в ім'я торжества справедливості, утвердження величі рідного народу, його місця серед цивілізованих націй Європи і світу.

Експериментальна база: Кіровоградська загальноосвітня школа I-III ступенів № 21, Чесниківська загальноосвітня школа I-II ступенів Івано-Франківської області, Гайворонська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 Кіровоградської області, Кіровоградський інститут післядипломної підготовки вчителів, методичний кабінет Кіровоградського МУО, кафедра педагогіки Кіровоградського педагогічного інституту імені В. С. Стефаника.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є однією з перших спроб дослідження змісту патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу, представлення оптимальної системи патріотичного виховання у загальноосвітній

школі, обґрунтування необхідності нового осмислення навчально-виховного процесу, доведення високої ефективності народної педагогіки, українознавства у справі виховання національної самосвідомості громадянина незалежної України.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті:

— теоретичних основ, підходів до патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу,

— основних тенденцій формування патріотичних почуттів у підростаючого покоління;

— шляхів підвищення ролі патріотичного виховання в роботі сучасної школи;

— основних напрямків роботи з метою становлення особистості громадянина-патріота незалежної України;

— теоретичних основ української етнопедагогіки, національної системи виховання, що забезпечує ефективність процесу патріотичного виховання учнів;

— ідей, положень, висновків, що поглиблюють розуміння необхідності патріотичного виховання шкільної молоді.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що на його основі вироблено рекомендації щодо перебудови та оновлення навчально-виховного процесу на засадах української етнопедагогіки, що синтезує потенції українознавчих та історико-педагогічних дисциплін, забезпечуючи ефективний процес формування патріотичних почуттів сучасного підростаючого покоління.

Рекомендації можуть бути використані методистами та вчителями у їх практичній роботі з учнями.

На захист виносяться.

— організаційно-педагогічна система виховання патріотичних почуттів учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу.

— модель навчально-виховного спрямування змісту патріотичного виховання учнів у сучасній національній школі.

— засоби оновлення змісту патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу, мотивація посилення національного компонента у змісті, зв'язків змісту освіти з життям українського народу у минулому і сучасному, його гуманізація,

обґрунтування життєздатності козацького досвіду виховання під-ростаючого покоління, що характеризується високим гуманістичним спрямуванням, визначенням ролі української етнопедогогіки у духовному житті колективу.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися на базі Кіровоградської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21, Гайворонської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2, на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна школа: проблеми гуманізації стосунків учителів, учнів і батьків», яка відбулася 19-22 квітня 1993 р. у Москві, на міжнародній науково-практичній конференції «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського і розбудова національної освіти» (Кіровоград, жовтень, 1993), на Першому Всеукраїнському з'їзді працівників освіти (Київ, грудень, 1992), а також під час роботи ряду обласних науково-практичних конференцій, які відбулися у Кіровограді, Олександрії, Новоукраїнці протягом 1990-1995 рр.

Структура та основний зміст. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Вона має таблиці і схеми.

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт і предмет, розкрито завдання і методику роботи, сформульовано гіпотезу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, наведено відомості про апробацію, розглянуто основні положення, що їх винесено на захист.

У першому розділі «Патріотичне виховання учнів як педагогічна проблема» аналізуються визначення і тлумачення термінів «патріотизм», «патріот», підходи до патріотичного виховання, які домінували у радянській педагогічній літературі.

Нами відзначено, що виховуючи почуття «радянського патріотизму», ідеологічна правляча «машина» усіма силами заперечувала існування самих понять — Україна, український народ, українство, всіяко гальмувала розвиток української мови як основи справжнього патріотичного виховання, пробудження національної самосвідомості.

Як правило, виховна практика, витікаючи із хибних теоретичних засад, розроблених заідеологізованими науковцями, спри-

яла денаціоналізації українського народу, позбавляла українців можливості збагнути етнічні корені свого буття, не давала можливості розвивати генетичну пам'ять народу, яка пробуджує патріотичні почуття.

На наш погляд, патріотичне виховання — це осмислений цілеспрямований процес педагогічного впливу на учня з метою формування кращих рис громадянина незалежної Української держави, який палко любить свою Вітчизну, піклується про добробут свого народу, його духовне здоров'я, готовий стати на захист рідної землі, здійснити подвиг в ім'я честі і гідності своєї нації.

Патріотичні почуття як найважливіша складова емоційної культури особистості мають спрямовуватися на піднесення України до рівня високорозвинених держав світу.

Ми переконані, що справжній патріот любить рідну мову, захищає її, усвідомлює особисту відповідальність за збереження культурних надбань свого народу, вносить посильний вклад у розбудову своєї країни.

У керованій мною школі створено Дитячий курінь перевеслят імені українського козацтва.

«Перевеслята» — неологізм від слова «перевесло» (джгут із скрученої соломи для перев'язування снопів). Асоціативне мислення дозволяє зрозуміти, що «джгут соломи» символізує нові традиції, свята, українознавчі напрямки виховної роботи, якими об'єднуємо учнів 1-4-х класів у «сніп», тобто колектив, у якому школярі готуються до вступу у козацата.

Кожне перевесло складається із роїв. Слово «рій» нагадує про бджіл, які наповнюють медом свій вулик. Рої перевеслят повинні збагатити свої серця тими знаннями про свій народ, його землю, пам'ятники історії та культури, які допоможуть сформувати патріотичні почуття.

У загальноосвітній школі I-III ступенів № 21 м. Кіровограда діють перевесла: «Сміливість» (носить ім'я козака Шевчика 1-А), «Мужність» (носить ім'я Кирила Кожум'яки, 1-Б), «Кмітливість» (носить ім'я Тимоша Хмельницького, 1-В), «Влагодство» (носить ім'я Насті Лісовської, 2-А), «Гідність» (носить ім'я Севери-

на Наливайка, 2-Б), «Вірність» (носить ім'я полковника Морозенка, 3-А), «Воля» (носить ім'я Михайла Грушевського, 3-Б), «Незалежність» (носить ім'я Івана Мазепи, 4-А), «Побратимство» (носить ім'я героїв поеми І. П. Котляревського «Енеїда» — Низа та Евріала, 4-Б), «Відданість» (носить ім'я Пилипа Орлика, 4-В).

Ми скерували роботу перевеслят за такими напрямками:

1. «Батьківська криниця» (учні вивчають історію роду, краю, країни, активно готуючись до вступу в ряди козачат). 2. «Чарівна сопілка» (учні вивчають усну народну творчість: пісні, загадки, казки, легенди, прислів'я, приказки, скоромовки, примовки, щедрівки тощо. Вони вчаться усвідомлювати своє українство змалечку). 3. «Золоті руки» (учні вчаться працювати, приносити собі і людям користь, допомагати батькам, дідушеві, бабусі, учителям; вчаться шанувати працю дорослих). 4. «Зайчики-грайчики» (діти проникають у таємниці народної гри, розучують ігри, розваги, розвивають фантазію, кмітливість, спритність, товариськість). 5. «Матінка-природа» (учні проводять уроки мислення на природі, досліджують її, здійснюючи подорожі, прогулянки, навчаючись допомагати природі і бути відповідальними за збереження природного середовища).

Для учнів 1-4-х класів ми склали Абетку козачат, яка відтворює славні сторінки історії українського народу, розробили ритуал «Посвяти у перевеслята», написали примовки, що прославляють імена національних героїв. Організуючи духовне життя учнів молодших класів, залучаючи їх до роботи в рядах Дитячого куреня перевеслят, ми тим самим виховуємо український патріотизм, який заперечує такий напрямок переконань людини, коли вона, не відчуваючи любові до рідної домівки, роду, свого народу, вихваляється своєю начебто «глобальною» любов'ю до людства, але залишається при цьому не патріотом, а космополітом.

Доречно з цього приводу згадати слова О.Духновича, який писав: «Хто своє не любить, а за чужим прагне — той своє загубить, чуже не досягне».

Для виховання справжніх патріотів нами створено організацію козачат імені Івана Сірка, яка об'єднує учнів 5-11-х класів.

Учні входять у братства, які складаються з гуртів — правдолюбів, екологів, добротворців, котигорошківців, фольклористів.

Гурт правдолюбів під керівництвом гуртового пропагує сторінки історії українського козацтва, готує Male козацьке коло (збір братства), на якому козачата знайомляться з літературою, що розповідає про вікову боротьбу українського народу за волю і державу, незалежність України, традиції козаків, їх героїчні подвиги, діяльність сучасного козацтва. Правдолюби пропагують творчість письменників «розстріляного безсмертя», готують вечори, козацькі уроки, турніри, що сприяють духовному оновленню кожної особистості, вихованню патріотичних почуттів.

Гурт екологів спрямовує роботу братства на захист рідної природи, знайомить учнів із ставленням козаків до екологічних проблем, допомагає котигорошківцям в організації туристичних походів і вихованні бережливого ставлення до природи, серед якої козачата таборуються, готують страву, проводять турніри лицарської честі, козацькі забави.

Гурт добротворців спрямовує роботу братства в світлі ідей милосердя, захисту молодших, лицарського ставлення до дівчат, синівного і дочірнього ставлення до батьків, гуманного ставлення до людей похилого віку, інвалідів.

Гурт котигорошківців організовує спортивно-масову роботу, дбає про загартування здоров'я козачат, влаштовує «Козацькі забави», спортивне свято «Тато, ненька, я — козацька сім'я», «Веселі старты козачат», розробляє маршрути козацьких походів та екскурсій, докладає всіх зусиль для цілеспрямованої роботи експедиційних загонів «Козацькими шляхами».

Гурт фольклористів організовує роботу братства по дослідженню козацької старовини, запису козацького фольклору, видає рукописний журнал «Козачата», твори школярів на козацьку тематику, проводить різноманітні уроки українознавчого змісту.

Як і перевеслята, учні 5-11-х класів мають свій ритуал Посвяти у козачата. Вони вивчають козацькі примовки, їх об'єднує українська патріотична пісня, традиції, свята.

Старші козачата (учні 10-11-х класів) стають завсідниками Січової школи наставників, допомагаючи класним керівникам у

роботи з учнями молодших та середніх класів.

Вважаємо, що метою патріотичного виховання на сучасному етапі розбудови Української держави є формування готовності передати молодшому поколінню соціальний досвід, духовні багатства української культури, бо лише та спільність людей має перспективу залишитися нацією, народом, яка спрямовує свої зусилля не тільки на задоволення споживацьких потреб, а, в першу чергу, на збагачення свого внутрішнього світу, освоєння надбань народу.

Ми переконані, що мірилом громадської вартості, сили патріотичних почуттів кожної особистості є її реалізований інтелектуальний потенціал, гуманізм задумів і вчинків, високий професіоналізм, осмислена відповідальність за долю нації. У керованій мною школі діє ряд музеїв, літературних світлиць, тематичних кабінетів українознавчого спрямування, що допомагає поглиблено вивчати спадщину світочів української духовності.

Учителі прагнуть виховати у школярів готовність захистити суверенітет України, повторити, якщо це буде потрібно, подвиг героїв Крут, славні вчинки патріотів України різних часів.

У першому розділі ми розглянули досвід роботи з патріотичного виховання, яке проводиться силами козацько-стрілецького товариства Чесниківської загальноосвітньої школи Івано-Франківської області, йдеться про цікаві знахідки колективу школи-гімназії № 28 м. Дніпропетровська, який, опираючись на педагогічну науку, домагається відчутних результатів у праці.

Значну увагу приділяємо розгляду змісту роботи з патріотичного виховання у дитячо-козацьких товариствах Рівненщини, характеризуємо досвід Володимирівської загальноосвітньої школи Баришівського району Київської області.

Ми зупиняємося на розгляді досвіду роботи Полтавської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11, де створена Козацька Республіка, яка сповна використовує потенції козацького виховання з метою формування патріотичних почуттів у школярів.

Позитивно ми оцінюємо досвід дитячо-юнацької спілки «Дивосвіт», формування якої діють у ряді шкіл Дніпропетровської області. Вважаємо, що основні напрямки діяльності спілки,

розроблені Онуфрійчуком М. К. у 1992 р., дозволяють педагогам результативно здійснювати патріотичне виховання учнів. Об'єднання «Потомки запорожців» згуртовує хлопчиків, об'єднання «Берегиня» — дівчаток.

Завдання ж у школярів спільне: відродження духовності, вивчення фольклору, етнографії, народної медицини, траволікування; здійснення військово-патріотичного виховання на зразках відродження та реконструкції запорізького козацтва, його традицій та обрядів; здійснення трудового навчання в учнівсько-вчительських господарствах, на фермах, ланах і т. п.

Поділяємо думку педагогів Дніпропетровщини, що патріотичні почуття мають стати нині стабілізуючим чинником українського суспільства. Від того, наскільки сильними будуть патріотичні почуття, залежить міцність Української держави.

Нами помічено, що героїко-патріотичне виховання сприяє глибшому розумінню учнями свого громадянського обов'язку, викликає готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини.

У другому розділі «Шляхи поліпшення патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу» значна увага приділена висвітленню експерименту, який проводився на базі Кіровоградської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21.

Підкреслюємо, що у створенні дитячих козацьких організацій позитивну роль відіграє Указ Президента України Л.Д. Кучми «Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва» (січень, 1995), в якому державні органи зобов'язуються сприяти поліпшенню організації виховної роботи з дітьми та молоддю на козацьких традиціях.

Як показав поставлений нами експеримент, запровадження у практику роботи сучасних національних шкіл козацького досвіду виховання виступає одним із дієвих і ефективних шляхів поліпшення патріотичного виховання підростаючих поколінь.

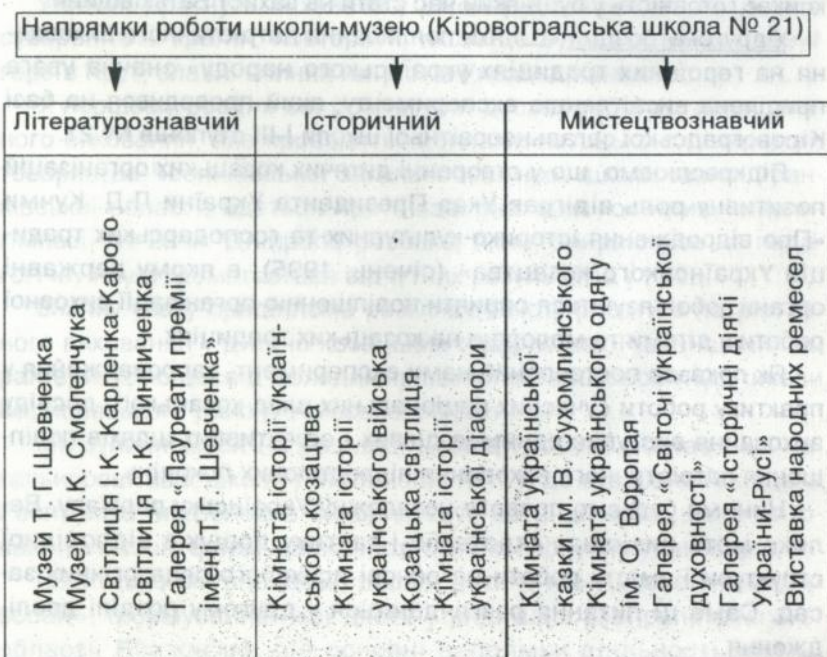
Нині ми будуємо правову незалежну Українську державу. Велика мета визначає стратегію і тактику пошуків відповідної структури і змісту роботи на основі психолого-педагогічних заasad. Саме ці питання розглядаються у другому розділі дослідження.

Багато уваги приділяємо практиці патріотичного виховання потенціями української етнопедагогіки, показуємо її великі можливості у формуванні національного світогляду, який визначає патріотичну позицію особистості.

Розглядаємо також роботу клубу пропагандистів української духовності «Правда», який складається із секцій: «Голос віків», «Бандурист», «Правдолюби», «Дзвін», «Побратими», а також напрямки просвітницької діяльності учнів, які об'єднані у формування — «Кобзар», «Степівчани», «Намисто», «Вишиванка», «Козачата» і діють у керованій мною школі, яку називають «Українським домом», школою-музеєм, школою-берегинєю.

Схема № 1 розповідає про напрямки роботи учнівських формувань на базі тематичних кабінетів.

Схема № 1

Доповнюють школу-музей кабінети української етнопедагогіки, краєзнавства, ілюстративні виставки — «Мальовнича Україна», «Історія козацтва в народних думках, баладах, піснях», експозиція «Безсмертна поема І.П. Котляревського «Енеїда», висловлювання видатних провідників нації. Загальна ідея виставок, експозицій виражаються словами І. Я. Франка: «Нам час для України жить». Формуюча дослідно-експериментальна робота простежує динаміку рівнів сформованості розуміння учнями глибини своїх патріотичних почуттів, світоглядних переконань, якими повинен характеризуватися громадянин незалежної Української держави.

Ми запропонували старшокласникам експериментальної групи (30 осіб) і старшокласникам контрольної групи (30 осіб) на початку і наприкінці експерименту відповісти на такі питання:

1. Чи усвідомлюєш ти своє українство (українське громадянство)? 2. Чи вважаєш свої природні здібності нижчими від тих, які мають представники інших націй? 3. Чи готовий (а) зберегти своє українство у зросійщеному середовищі, впливати на інших своєю свідомою національною позицією? 4. Чи прагнутиму я реалізувати свої інтелектуальні потенції в ім'я розбудови Української держави? 5. Чи усвідомлюю, що знання рідної мови — основа національної духовності, що рідне слово — голос національного «Я»? 6. Чи керуюся і керуватимуся у житті провідною національною ідеєю, чи усвідомлюю її об'єднуючу роль у житті українського суспільства? 7. Чи відчуваю у собі вольову енергію боротися за збереження і розбудову Української держави?

Річні контрольні зрізи, мета яких — здійснити порівняння в контрольній і експериментальній групах, фіксували усвідомлення учнями свого українства (українського громадянства), відсутність комплексу меншовартості, здатність зберегти своє національне єство в умовах зросійщеного середовища і реалізувати особистісні інтелектуальні потенції в ім'я утвердження Української держави, розуміння ролі рідної мови у житті особистості і суспільства.

Учні виявляють наміри керуватися у житті національною ідеєю, вважають достатньою вольову енергію, що допоможе у

боротьбі за збереження і розбудову України як самостійної держави.

Одержані результати дали змогу дисертанту інтерпретувати досліджувані рівні, а результати даних звести у таблицю.

ТАБЛИЦЯ

рівнів сформованості патріотичних почуттів учнів експериментальної і контрольної груп Кіровоградської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21

Рівні за результатами зрізу	На початку експерименту				Наприкінці експерименту			
	ЕГ	%	ЕГ	%	ЕГ	%	ЕГ	%
Високий	7	23,3	3	10	24	80	6	20
Не досить високий	13	43,3	7	23,3	6	20	10	33,4
Середній	6	20	5	16,7	-	-	8	26,6
Низький	4	13,4	15	50	-	-	6	20

Так, порівняно з контрольною групою в експериментальній збільшилася кількість учнів з високим рівнем національної самосвідомості, сформованості патріотичних почуттів з 23,3% до 10% — контрольної групи; учнів з не досить високим рівнем було 43,3% в експериментальній групі та 23,3% у контрольній.

Зазначимо, що в експериментальній групі з не досить високим рівнем на початку експерименту було 43,3%, а в контрольній — 23,3%, із середнім рівнем у експериментальній групі 20%, а в контрольній — 16,7%; з низьким рівнем у експериментальній групі 13,4%, а в контрольній — 50%.

Наприкінці експерименту високим рівнем сформованості патріотичних почуттів у експериментальній групі відзначалося 80%, а в контрольній — 20%; не досить високим рівнем у експериментальній групі 20%, а у контрольній — 33,4%; учнів із середнім та низьким рівнями у експериментальній групі не вия-

вилось, в той же час як у контрольній групі із середнім рівнем залишалось 26,6%, а з низьким — 20%.

Одержані результати є наслідком цілеспрямованої системної і систематичної роботи з учнями на засадах українознавства як в урочний, так і позаурочний час.

Реалізація запропонованої нами моделі патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу дає підстави зробити такі висновки:

1. Активний і цілеспрямований навчально-виховний процес на засадах української етнопедагогіки, козацького досвіду виховання створює реальні передумови, які забезпечують патріотичне виховання учнів, сприяють виконанню Державної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), реалізації «Концепції національного виховання».

Формуючи патріотичні почуття, ми тим самим виховуємо активну життєву позицію учнів.

Українознавчі підходи в роботі звільняють процес патріотичного виховання від примусовості, абстрактності, від заорганізованості і заформалізованості, вони сприяють усуненню суперечностей, які є наслідком довготривалого національного пригнічення українського народу.

2. Без знання кожним учнем української етнопедагогіки, джерел історичної літератури, своїх етнічних коренів не можна говорити про суттєву перебудову навчально-виховного процесу у школі, її становленню як національного закладу.

Важливим фактором ефективності процесу патріотичного виховання є якісне визначення його змісту, створення програм з опорою на загальну теорію, навчальний предмет, систему позаурочної та позашкільної роботи, передовий досвід, надбаний школами України після розпаду СРСР.

3. Дослідження проблем, пов'язаних із патріотичним вихованням учнів на героїчних традиціях українського народу, вимагає подальшого наукового вивчення, координації зусиль науковців і практиків.

Експеримент довів: активна патріотична позиція визначається усвідомленням національного «Я», знанням історії свого

народу, вмінням засвоювати її уроки, рівнем володіння національною культурою, прагненням внести власний вклад у збереження і розбудову Української незалежної держави.

4. Нами доведено, що патріотизм полягає у визначенні права людини відстоювати своє рідне, оберігати надбання нації, захищати волю народу, незалежність України. В цій ролі представники нації проявляють кращі моральні якості.

Все велике, значуще, що характеризує людину, народжується із самовідданої любові і пошани до надбань свого народу.

5. Важливу роль у вихованні патріотизму, пробудженні національної гордості відіграють дитячі козацькі організації, які нині в Україні об'єднують тисячі і тисячі школярів. Козацьке виховання є пріоритетним напрямком у роботі з патріотичного виховання на героїчних традиціях українського народу.

6. Суттєвою умовою оновлення змісту освіти, який визначає напрямки патріотичного виховання учнів на героїчних традиціях українського народу, є нові підручники українознавчого характеру, література, в якій правдиво висвітлено історію українського народу, праці світочів нації.

7. Творчий характер педагогічної діяльності забезпечує нестандартні технології патріотичного виховання учнів. Ефективність такої роботи забезпечується науково-обґрунтованою організаційною структурою, продуманим плануванням навчально-виховного процесу, створенням атмосфери, що сприяє духовно-му становленню особистості.

Здійснюючи гуманістичні підходи до навчання, враховуючи індивідуальні і регіональні особливості учнів, досвід сімейного виховання, учителі тим самим допомагають учням подолати прояви «малоросійщини», «манкуртства», соціальної апатії та інших негативних проявів поведінки, що стали наслідком тривалого гноблення народу, відсутності власної незалежної держави.

Основні результати дослідження відображені в таких публікаціях дисертанта:

1. Українська етнопедагогіка в школі // Рідна школа, 1991, № 12. — С. 19-22.
2. Взаимоотношения педагогов и учащихся в национальной школе // Сб. материалов международной научно-практической конференции. — Москва, 1993. — С. 116-118.
3. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського і національна школа//Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського і розбудова національної освіти. — Кіровоград. 1993. — С. 14-15.
4. Школа козацького виховання // Методичний посібник. — Кіровоград, 1996. № 9. С. 1-92.
5. Національна школа: перші кроки // Методичний посібник. — Кіровоград, 1992. — С. 25-64.
6. Дитячий курінь перевеслять живе і працює // Науково-методичний зб. «Світогляд». — Кіровоград, 1995, № 1. — С. 10-16.

Окрім того, основні результати дослідження відображені в 45-и різноманітних друкованих виданнях (журнальній та газетній періодиці).

430900

Каюков В. И. Патриотическое воспитание учащихся общеобразовательной школы на героических традициях украинского народа

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики

Кировоградский педагогический институт имени В. К. Винниченко. Кировоград, 1996.

Защищается диссертация, в которой анализируется процесс патриотического воспитания как моральное качество личности, его состояние в современной национальной школе.

На основе изучения источников этнопедагогики, национальных традиций украинского народа автором разработана система патриотического воспитания и показаны пути его дальнейшего улучшения.

ANNOTATION

Kayukov V. I. Patriotic upbringing of the pupils of general secondary schools on the heroic traditions of the Ukrainian people. The dissertation thesis submitted for a candidate degree on speciality 13.00.01 — theory and history pedagogy.

Kirovograd Pedagogical Institute named after V. K. Vinnichenko, Kirovograd, 1996.

The paper deals with the research of the problems of the patriotic upbringing as a moral quality of a personality, its state at present-day national school. The author has worked out the system of patriotic upbringing of pupils based on the study and analysis of sources of ethnopedagogy and national traditions of the Ukrainian people and has shown ways of its improvement.

Ключові слова: патріот, патріотизм, національна школа, національні традиції, українська етнопедагогіка, українознавство.